

**JOANNA KORBUT**

Uniwersytet Jagielloński, Polska

ORCID: 0000-0002-3119-4384

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

## **CZESCY BOHATEROWIE W JĘZYKU I KULTURZE**

Słowa kluczowe: bohater, bóg, celebryta, idol, autorytet.

### **STRESZCZENIE**

Tekst koncentruje się wokół zagadnienia czeskich bohaterów oraz ich śladów w czeskiej kulturze i historii. Skąd się wzięli? Czy są nam potrzebni? Czy współcześni bohaterowie są realni czy może wykreowani? Czy znajdziemy ich ślady we współczesnej czeszczyźnie? To tylko niektóre z postawionych pytań. Rozważania dotyczą współczesnego języka czeskiego, odbicia w nim czeskich tradycji kulturowo-społecznych oraz funkcjonujących w przestrzeni publicznej (auto)stereotypów narodowych i ich definiowania w języku. Punktem wyjścia jest definicja *bohatera* i zwrócenie uwagi na jego wielokontekstowe i wieloaspektowe odniesienia. Przedstawione zostają sylwetki tych czeskich bohaterów, którzy na trwałe zapisali się w czeskiej tradycji, w potocznej świadomości stając się często uosobieniem cech stereotypowo przypisywanych Czechom oraz obiektem licznych odniesień językowych. Te ostatnie stanowią szczególnie punkt zainteresowania przedstawianych rozważań. Zdecydowana większość zgromadzonych w pracy antroponomów odznacza się dużą aktywnością w tworzeniu nowych jednostek leksykalnych, szczególnie frazeologicznych. Przedstawione w pracy frazeologizmy są nie tylko ekspresywnym i plastycznym sposobem obrazowania i komentowania rzeczywistości, każda z utrwalonych w nich postaci jest ucieleśnieniem określonych typów i ról społecznych. Nowsze derywaty (tworzone od nazwisk/imion polityków, celebrytów, sportowców itp.) udowadniają nie tylko, jak bogata i kreatywna jest wyobraźnia współczesnych Czechów, ale przede wszystkim, jak bardzo zmienia się współczesne postrzeganie bohatera. W trakcie analizy wykazano, że przemiany cywilizacyjne i zmieniająca się sytuacja społeczna mają istotny wpływ na kształtowanie się koncepcji bohatera (jako zjawiska społeczno-kulturowego), który z postaci heroicznej, dokonującej wielkich czynów i godnej naśladowania, przekształca się w idola/celebrytę, łączącego w sobie elementy czeskiej tradycji oraz współczesności, będąc jednocześnie bardziej „produktem” nowoczesnej kultury konsumpcyjnej, specyficzną kreacją medialną niż prawdziwą indywidualnością.

## 1. WPROWADZENIE: *BOHATER* – PRÓBA DEFINICJI

*Bohater* brzmi dumnie i doniośle, ale kim tak naprawdę jest? Czy jest nim ktoś, kto dokonuje wielkich czynów, walczy w obronie ojczyzny, ratuje ludzkie życie? Czy może to ktoś, kto nawet w obliczu śmierci pozostaje wierny swoim ideałom? Może to ten, kto z odwagą znosi trudny dzień codziennego? Czy prawdziwe jest twierdzenie, że nie każdy bohater nosi pelerynę? W definicjach słownikowych<sup>1</sup> podkreśla się wieloaspektowość tego pojęcia. Bohaterem może więc być osoba, która odznaczyła się męstwem, główna postać w utworze literackim, filmowym, muzycznym, osoba skupiająca na sobie (przez dłuższy lub krótszy czas) uwagę otoczenia czy wreszcie mityczna postać o nadludzkich cechach. Po co nam bohaterowie? Co dzięki nim zyskujemy?

Każdy naród potrzebuje nadludzkich postaci, herosów, którzy swoimi bohaterskimi czynami i niezwykłymi przymiotami tworzą ideały motywujące ludzi do działania. G. Vico (1966) wyróżnia w dziejach kształtowania się cywilizacji i narodów trzy powtarzające się cyklicznie okresy: epokę bogów, w której dominują religia, „prawo boskie” oraz prawa tajemne i w której tworzone są różnego rodzaju mity, pozwalające okiełznać strach przed przerażającą i niezrozumiałą naturą; epokę bohaterów z „prawem siły” i dominującymi w niej (przypisującymi sobie boskie pochodzenie) herosami, których bohaterskie czyny są opisywane w legendach, oraz epokę ludzi, z opartym na rozumie i racjonalnym myśleniu „prawie ludzkim”, w której bogów, bohaterów zastępują instytucje demokratyczne. Schemat Vica, często krytykowany i odrzucany jako zbyt śmiały i absurdalny, stanowi swoistą metaforę dziejów ludzkości, formowania się tożsamości narodowej, co znajduje swoje odbicie w również w języku.

Jak podkreślają badacze (por. m.in. Chrzanowski, 1993), każdy naród buduje (zarówno w świadomości własnej, jak i cudzej) swój etos, Polacy – pana Wołodyjowskiego, Kmicica czy Janosika, Czesi – Szwajka. Niejednokrotnie wywołują one publiczne spory, pokazując niejednoznaczność oceny wyżej wymienionych postaci. Oczywiście etosy nie są czymś danym raz na zawsze. Odzwierciedlają życiowe mądrości na danym etapie życia narodu czy społeczności, dostosowują się więc do określonych warunków społeczno-kulturowych i mogą ulegać redefinicjom, postępom, regresom, stając się tym samym istotnym ogniwem rozwoju narodu. Czasami są to etosy pożądane, odzwierciedlające to, jacy chcielibyśmy być, czasem zaś etosy realne, pokazujące prawdziwe spojrzenie na otaczającą nas rzeczywistość.

Kształtowanie bohaterów opiera się na wartościach, z którymi identyfikuje się dane społeczeństwo oraz na takich, które wydają się atrakcyjne (oczekiwane) u innych. Odnosi się więc do tego, czego pragniemy, do naszych marzeń, wzorów, do których dążymy. Oczywiście bohaterowie nie są bez wad. Mają swoje zalety i słabości, niekiedy głęboko ukryte, problemy, z którymi borykają się na co dzień i które powodują, że czasem zbaczają z obranej drogi, tracą swoją siłę i potrzebują pomocy innych. W starożytności herosami byli półbogowie, czyli potomkowie bóstw i ludzi (śmiertelnych) lub potomkowie

---

<sup>1</sup> Por. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/bohater.html>; <https://wsjp.pl/haslo/podglad/49275/bohater> (dostęp: 02.12.2025 r.).

ludzi, którzy ze względu na swoje wybitne zasługi lub niezwykle czyny otaczani byli powszechnym uwielbieniem i czcią. Nadludzko silni, niewyobrażalnie odważni, stawali się bohaterami mitów, legend, tajemnych opowieści i otaczani byli kultem niemal religijnym. Na ich cześć śpiewano pieśni, pisano wiersze, budowano pomniki. Kult przodków był podstawą wierzeń słowiańskich. Wielbiono zarówno postaci autentyczne, istnienie których potwierdzone jest w źródłach historycznych, jak i zmyślane przez kronikarzy osoby, które do dziś stanowią przedmiot sporu badaczy.

## 2. CZESCY BOHATEROWIE – CEL, PRZEDMIOT I METODA BADAŃ

Kim są bohaterowie czeskiej kultury? Skąd się wzięli? Jak sytuacja społeczno-kulturalna wpływa na kreowanie współczesnych bohaterów, czy są to bohaterowie realni, czy tylko wykreowani? Czy oprócz wojaka Szwajka, Václava Havla czy Jana Žižki w czeskiej leksyce znajdziemy również ślady innych? To najważniejsze pytania będące celem moich rozważań. Mają one charakter interdyscyplinarny. Szczególny nacisk położony jest na odbicie omawianych zjawisk pozajęzykowych w materiale leksykalnym, ale wybór tematu powoduje, że trudno pominąć konteksty filozoficzno-socjologiczne oraz psychologiczne. Postać bohatera jest bowiem z gruntu rzeczy wieloaspektowa, wielopłaszczyznowa i nierzadko skontekstualizowana. Analizie poddane więc zostały zarówno zagadnienia czysto językowe (frazelogizmy z wybranymi antroponimami, jednostki leksykalne motywowane nazwiskami znanych postaci – historycznych i współczesnych), jak i kulturowo-społeczne (problem definicji bohatera, jego rola w społeczeństwie, zmiany w jego postrzeganiu na przestrzeni wieków). Szczególną uwagę poświęcono kontekstom, w których pojawiają się analizowane antroponimy oraz ich aktywności w tworzeniu nowych jednostek i połączeń wyrazowych.

Materiał językowy został wyekscerpowany z następujących słowników: F. Čermák, *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (2009); J. Zaorálek, *Lidová rčení* (2001); V. Flajšhans, *Česká přísloví. Sbirka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku* (2013); A. Müllerová, *Velká kniha přísloví* (2013), T.Z. Orłoś, J. Horník, *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów* (1996); B. Havránek (red.), *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971) oraz *Čeština 2.0* (cestina20.cz). W tych źródłach poszukiwano przykładów (frazelogizmów, przysłów, neologizmów), w których pojawiają się nazwy własne (imiona, nazwiska, pseudonimy), odnoszące się do postaci czeskiej historii, literatury, polityki, sportu czy szeroko pojętej współczesnej kultury masowej<sup>2</sup>, które odegrały w życiu Czechów dużą rolę, wpisując się na stałe w czeską tradycję narodową. Źródłem cennych informacji, uzupełniających pozyskane dane leksykalne, były teksty kultury czeskiej: podania, legendy<sup>3</sup>, dzięki którym było możliwe odtworzenie motywacji wielu badanych jednostek leksykalnych i zbudowanie niezbędnego do analizy tła kulturowo-historycznego.

<sup>2</sup> O współczesnych „bohaterach” czeskiej kultury masowej utrwalonych w języku (potocznym) zob. Korbút (2022).

<sup>3</sup> A. Jirásek (1989), *Staré podania české*; A. Sedláček (1898), *Sbirka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*; A. Ježková, R. Fučíková (2010), *Staré pověsti české a moravské*.

### 3. BOHATER VERSUS CZECHACZEK

W polskiej tradycji kulturowej (opartej w dużym stopniu na kulcie męczenników i narodowej martyrologii) za bohaterów najczęściej uznaje się osoby, które odznaczają się szczególnym męstwem, odwagą, poświęceniem, czyli cechami określanymi mianem heroicznych. Nierzadko są to obrońcy tzw. przegranych spraw, nade wszystko ceniący honor i gotowi umrzeć za ojczyznę, nawet jeśli wydaje się to nieuzasadnione i bezsensowne. Obok często stoją zwyczajni szarzy ludzie, którzy wspierają ich swoim codziennym męstwem. Bohaterowie to również postaci, które znamy z literatury, filmu, postaci charakterystyczne dla danej epoki czy też po prostu osoby, które na danym etapie rozwoju z jakichś powodów skupiają na sobie powszechną uwagę. Jak udowadnia J. Bartkowski (2018, s. 50), „tradycja jest niczym zbiorowe lustro, często ukazujące nie tylko zbiorowe podstawy tożsamości, ale także frustracje czy deficyty, czyli to, co jest i było negatywne”. Badacz podkreśla, że należy pamiętać nie tylko o bohaterach i chwilach chwały, ale i o zdrajcach oraz narodowych pomyłkach, ponieważ są one immanentną częścią dziejów każdego narodu, a przemilczając te elementy historii, w znaczący sposób ją zubażamy.

Podobne schematy możemy zaobserwować w historii i kulturze Czech, dlatego pisząc o czeskich bohaterach, obok postaci dokonujących wielkich czynów, należy wymienić ludzi zajmujących się zwykłą codzienną pracą, nazywanych niekiedy Czechaczkami (por. Ciszewska, 2020). W czeskiej tradycji znajdziemy bohaterów wielkiej historii i literatury, ale i bohaterów zwykłego życia, ludzi zdolnych do wielkich czynów i poświęceń dla dobra ojczyzny oraz ludzi tchórzliwych i małych.

Ocena czeskiej tożsamości narodowej ma zwykle charakter stereotypowy i bazuje nie na faktach, lecz na zmieniających się nastrojach społecznych, kontekstach społeczno-politycznych (por. Zabłocki, 2019). Uprozczone modele etosów, narodów, kultury często służą szeroko rozumianym celom promocyjnym, pedagogicznym. Dzieje się tak dlatego, że historia, kultura każdego kraju musi zostać „skondensowana” do pewnych uproszczeń, uogólnień, stereotypów, by móc być przydatna np. do celów edukacyjnych. Oczywiście czescy bohaterowie mogą być pozytywni lub negatywni. Ci prezentowani w artykule pozostają czasem na granicy. Są archetypami określonych postaw i zachowań, często stereotypowo przypisywanych Czechom, ale nie zawsze mającymi pokrycie w rzeczywistości.

### 4. BOHATEROWIE W PLEBISCYTACH

Jak stwierdza Patočka (1997, s. 13), Czesi to mały naród, zamieszkujący zamknięty i niegdyś trudno dostępny kraj, o którym mało wiadomo. W historii Europy bywało o nich głośno, ale często panowała wokół nich cisza. Naród mały, któremu nie można odmówić wielkości, tak, jak wielkości nie można odmówić chociażby Holendrom. W 2005 roku czeska telewizja zorganizowała plebiscyt *Největší Čech*, a jego celem było wyłonienie osoby, która zdaniem głosujących jest najwybitniejszą osobowością

czeskiej kultury, historii<sup>4</sup>. Wybierano zarówno z postaci historycznych, jak i współczesnych. Pierwsze trzy miejsca zajęli odpowiednio król Karel IV, prezydent Tomáš Garrigue Masaryk oraz Václav Havel. Na kolejnych miejscach znaleźli się m.in. literaci: Karel Čapek, Božena Němcová, Jaroslav Hašek, Bohumil Hrabal; kompozytorzy: Bedřich Smetana, Antonín Dvořák; malarze: Alfons Mucha, Josef Lada; przedstawiciele pop-kultury: Karel Gott, Jaromír Nohavica, Marta Kubišová, Lucie Bílá; sportowcy: Emil Zátopek, Jaromír Jágr, Roman Šebrle; aktorzy: Rudolf Hrušínský, Jiřina Bohdalová; reżyserzy: Miloš Forman, Zdeněk Svěrák. W pierwszej setce znalazły się również postaci czeskiej historii, które odegrały wielką rolę w kształtowaniu się kultury i narodu: Jan Amos Komenský, Jan Žižka, Jan Hus, František Palacký, Otto Wichterle oraz wielu innych. Co ciekawe, początkowo pierwsze miejsce w tym plebiscycie zajął Jara Cimrman – wymyślony w 1966 roku przez scenarzystów Jiřího Šebánka, Zdeňka Svěráka i Ladislava Smoljaka fikcyjny bohater. Niestety, telewizja anulowała wyniki głosowania, twierdząc że laureatem powinna być zdecydowanie postać prawdziwa, nie fikcyjna. Tymczasem Jara Cimrman jest wielbiony przez tłumy i traktowany jak czeski bohater narodowy. Jest symbolem specyficznego czeskiego poczucia humoru i zamiłowania do absurdu. Na jego temat pisze się prace naukowe, na deskach wielu teatrów wystawia się jego rzekome sztuki, po całych Czechach są rozrzucone poświęcone mu miejsca pamięci. W uznaniu zasług Cimrmana Czeska Poczta wyemitowała pamiątkowy znaczek z podobizną mistrza. Czechom odpowiada bohater walczący humorem, nie mieczem, jak tłumaczy fenomen Cimrmana Topek (cyt. za: Kovařík, 2016). Co więcej, mnogość posiadanych przez niego talentów<sup>5</sup> powoduje, że każdy odnajdzie w nim cechę, z którą może się utożsamić, swojego bohatera. Gierowski słusznie zauważa, że:

Cimrman niewątpliwie łączy w sobie cechy charakterystyczne dla postaci stanowiących ikony (czeskiej) historii i kultury. [...] Postać Cimrmana w takim ujęciu uznać można niewątpliwie za „bajkowego” odpowiednik narodowych bohaterów (2018, s. 372).

Z pewnością Cimrmana można traktować jak swoistą kwintesencję czeskości i kolejny (obok Szwejka) czeski autostereotyp. Wyniki zbliżone do przywołanych zaobserwowano w analogicznym plebiscycie zorganizowanym w 2015 r. przez jedną z czeskich rozgłośni radiowych<sup>6</sup>. Plebiscyt pokazał, że bohaterstwo ma dla Czechów różne oblicza i bohaterami są zarówno spadochroniarze z czasów II wojny światowej, którzy dokonali zamachu na Reinharda Heinricha, jak i Masaryk, który podważał autentyczność rękopisów zielonogórskiego i kralovodvorského oraz bronił Leopolda Hilsnera w procesie o mord rytualny.

<sup>4</sup> Por. Největší Čech – iVysílání | Česká televize (ceskatelevize.cz).

<sup>5</sup> Tradycyjnie Cimrmanowi przypisuje się autorstwo wielu odkryć, wynalazków i osiągnięć nie tylko czeskiej, ale i światowej kultury, sztuki, nauki (por. m.in. Gierowski, 2018; Ciszewska, 2020).

<sup>6</sup> Zob. Jas, Radovanović (2016).

## 5. CZESCY BOHATEROWIE UTRWALENI W LEKSYCE

Czechy mogą się pochwalić panteonem wybitnych postaci. Niestety, tylko niektóre z nich upamiętniono w języku czeskim, zwłaszcza we frazeologii, jako elementy czeskiego (auto)stereotypu narodowego. Istotnymi częściami budowanego w ten sposób obrazu są cechy fizyczne, psychiczne, moralne danego narodu, uzupełnione przez rys kulturalno-obyczajowy i socjoekonomiczny. Autostereotypy są zawsze konstruowane w odniesieniu do obcych, czyli innych społeczności, narodów i podkreślają podobieństwa lub różnice pomiędzy nimi. To w oczywisty sposób wpływa na obiektywizm budowanego obrazu, dlatego współczesny czeski autostereotyp zawiera wiele elementów pozytywnych i negatywnych. Z jednej strony Czesi sami siebie postrzegają często jako utalentowanych, zręcznych (por. *zlaté české ruce/ručičky*), tolerancyjnych, pracowitych i dowcipnych, ale z drugiej jako zawistnych, niezaradnych, wątpiających w swoje możliwości oraz zbyt uniżonych wobec ludzi posiadających władzę (por. *Měšťan*, 1995; Labischová, 2013). Tę dwutorowość w ocenie czeskiego charakteru zauważa J. Holý (2001), podkreślając dodatkowo, że powszechnie akcentowaną czeską cechą narodową jest inteligencja, i skoro Szwejk był Czechem, to musiał być inteligentny (wbrew utartym opiniom).

Czy Czesi są rzeczywiście „mali”? Czeska tradycja jest niezwykle bogata i różnorodna. Paradoksem jest fakt, że w ogólnoswiatowym odbiorze została zdominowana przez nurt szwejkowo-humorystyczno-piwny. Niektórzy twierdzą wręcz, że w Szwejkowi zawiera się cała czeskość, ze wszystkimi jej zaletami i wadami. Szwejk z fikcyjnej postaci literackiej dość szybko stał się ikoną czeskiej popkultury, bohaterem narodowym i symbolem wojennego cwaniactwa. Utrwalony przez popkulturę potencjał tej postaci powoduje, że nawet w XXI wieku znajduje on spore grono odbiorców. Tchórzliwy, uległy, ale jednocześnie przebiegły, sprytny, dowcipny, potrafiący się zaadaptować w zmiennych warunkach, dał początek licznym neologizmom utworzonym od jego nazwiska, por. np. *dělat ze sebe švejka* (pol. *zgrywać Szwejka // udawać/zgrywać głupka/idiotę*), *švejkárna* ‘udawanie posłuszeństwa i wykonywania poleceń’, *švejkovat* ‘udawać posłuszeństwo i pozornie wykonywać rozkazy’. Nawet dziś nazwisko Szwejk jest inspiracją do tworzenia nowych jednostek leksykalnych, np. *švejk news* (por. *fake news*) ‘nieprawdziwa informacja służąca z jednej strony do rozbawienia odbiorców, z drugiej do ośmieszenia tych, którzy w tzw. fake newsy wierzą’, *švejk* – w slangu kolejowym ‘pociąg pośpieszny z Pragi do Czeskich Budziejowic’.

Na drugim biegunie reprezentującym zgoła inny typ bohaterstwa znajdują się takie niefikcyjne czeskie postaci jak Jan Hus oraz Jan Žižka z Trocnova<sup>7</sup>. Losy tego ostatniego wskazują, że nie każdy bohater jest nim od początku, niekiedy musi przejść długą drogę, by na to miano zasłużyć. Žižka za młodu trudnił się rozbojem, pod wpływem Husa przeszedł przemianę duchową i stał się walczącym w obronie ojczyzny i wiary bojownikiem. W analizowanym materiale słownikowym znalazło się kilka związków frazeologicznych utworzonych od jego nazwiska, m.in. *pamatovat (ještě) Žižku // (být)*

<sup>7</sup> Przywódca taborytów w czasie wojen husyckich.

*stary jako Žižka* ‘być bardzo starym’, *být slepý jak Žižka* ‘być (starym i) ślepy’. Do jego zdolności przywódczych odnosi się powiedzenie *že by to Žižka nerozházel* ‘o czymś bardzo solidnym, mocnym, dobrze zbudowanym’ czy archaiczne *nadal mně co Žižka mnichy* (por. pol. *dać komuś w kość*). W kilku zwrotach Žižka pojawia się w negatywnych konotacjach, kontrastujących wyraźnie z przypisywanymi mu zdolnościami przywódczymi i osiąganymi sukcesami, np. *vypadá jako Žižkova vojna* ‘o dużym bałaganie’, *otrhaný jako Žižkova fangle* ‘bardzo zniszczony, podarty’<sup>8</sup>.

Poza Žižką w czeskiej frazeologii możemy odnaleźć odniesienia do innych postaci czeskiej historii i kultury, jak np. *otec národa* ‘František Palacký’<sup>9</sup>, *mít řeči jako Palacký/Palackej* ‘dużo mówić’, *kecat jako Palacký/Palackej* ‘dużo i głupio mówić’; *otec vlasti* ‘Karol IV Luksemburski’; *běhat jako Zátopek*<sup>10</sup> ‘świetnie biegać’; *poplést si to s Karolinou Světlou*<sup>11</sup> – por. pol. *pomyłka w adresie*.

Bohaterowie czeskiej historii to nie tylko reprezentanci archetypu wojownika, którzy „chronią i służą”, gotowi poświęcić swoje życie dla dobra innych, czy dumni reprezentanci narodu, symbole odwagi, męstwa, patriotyzmu. To również nawykli do łamania prawa i przemocy awanturnicy, reprezentujący typowy nie tylko dla kultury czeskiej stereotyp hultaja czy buntownika z wyboru.

Pierwszym czeskim superbohaterem był podobno Pérák, (czes. *Pérový muž*, pol. *Sprężynowy człowiek*), bohater czeskiej legendy miejskiej z okresu II wojny światowej. Według jednych był genialnym wynalazcą, według innych cyrkowcem, jeszcze inni mówili, że był szaleńcem zbiegłym ze szpitala psychiatrycznego. Po ulicach poruszał się w niezwykłych butach na sprężynach, które umożliwiały mu umykanie przed organami ścigania. Wraz z upływem czasu Pérák przeobraził się w członka ruchu oporu, agenta obcego wywiadu, a opowieści o jego działaniach stawały się coraz bardziej niezwykle (Mętrak, 2012). Niestety, legenda o Péráku jest stosunkowo słabo zbadana.

Dzięki Jiráskovi (1989) niemal każdy Czech zna natomiast legendę o Daliborze z Kozojed, XV-wiecznym szlachcicu, rycerzu i jak mówią niektórzy, awanturniku, który został uwięziony w wieży na praskim zamku (w wieży, która do dziś nosi nazwę Daliborka). Historia ta stała się inspiracją dla wielu czeskich artystów, m.in. dla Smetany, który stworzył operę *Dalibor*. Jak głosi legenda, przebywający w więzieniu Dalibor dla zabicia czasu nauczył się grać na skrzypcach. Jego grę można było usłyszeć na całym zamku, a grał ponoć tak pięknie, że przechodzący w pobliżu wieży ludzie, głęboko wzruszeni tą muzyką wkładali jedzenie i różne dary do spuszczanego przez okno worka. Tak powstało przysłowie *Nouze naučila Dalibora housti*, oznaczające sytuację, w której okoliczności zmuszają człowieka, by ten nauczył się czegoś pożytecznego. Powstałe na bazie legendy

<sup>8</sup> Najpewniej frazeologizmy o negatywnym znaczeniu powstały po śmierci Žižki i kłęsce husytów pod Lipanami w maju 1434 roku.

<sup>9</sup> František Palacký (1798–1876) – czeski historyk, polityk, jeden z głównych przedstawicieli czeskiego odrodzenia narodowego, współtwórca idei austrosławizmu.

<sup>10</sup> Emil Zátopek (1922–2000) – czeski biegacz, wielokrotny złoty medalista olimpijski, mistrz Europy, mistrz Czechosłowacji, rekordzista świata.

<sup>11</sup> Karolina Světlá – XIX-wieczna czeska pisarka i feministka, twórczyni czeskiej powieści wiejskiej.

przysłowie dość szybko się upowszechniło, co potwierdza w swojej pracy Sedlák (1944), cytując testament praskiego mieszczanina z 1531 roku, w którym to przysłowie się pojawia. Legendy mają to do siebie, że do starych opowieści wplatają odrobinę fikcji, często mijają się z prawdą, ale jednocześnie wprowadzają do opowiadanych historii element magiczny. Jak było naprawdę, nie wiemy. Czy Dalibor rzeczywiście grał na skrzypcach? Ponoć zupełnie wykluczyć tego nie można, jednak niektórzy naukowcy uważają, że ten mityczny instrument muzyczny był w rzeczywistości narzędziem tortur<sup>12</sup>. Trwają więc spory, czy Dalibor był bohaterem, czy raczej zwykłym łotrem.

Tych ostatnich w czeskiej historii (i frazeologii) jest co najmniej kilku. Łotrem z pewnością był Václav Babinský, jeden z najbardziej znanych XIX-wiecznych czeskich przestępców, znany również jako Wenz z Pokratic, Josef Schmidt, Franz Mally, Anton Mülle (por. Škápíková, Petáková, Moravec, 2014). Jako dziewiętnastolatek ruszył na wojnę, ale walka nie bardzo go pociągała, więc udając chorego umysłowo, znalazł się w szpitalu dla obłąkanych, skąd wkrótce uciekł i założył bandę rabunkową. Pozostawał nieuchwytny przez wiele lat, ale w końcu trafił za kraty. Tam rzekomo przeszedł duchową przemianę i po wyjściu z więzienia pracował jako ogrodnik w żeńskim klasztorze niedaleko Pragi (Votruba, 2009). Kolejne losy Babinskiego przez wiele lat fascynowały rzesze Czechów – pisano o nim wiersze, śpiewano ballady. Dopiero wiele lat później okazało się, że większość opowieści o Babińskim była zmyślona – wprawdzie był przestępcą, ale z pewnością nie tak tajemniczym i fascynującym jak opowiadano. Ale legenda pozostała. W języku czeskim jego postać utrwaliła się w powiedzeniu *koukat/kouká jako Babinský/babinskej* ‘o człowieku, który wygląda groźnie, podejrzanie’ (por. pol. *typ spod ciemnej gwiazdy*). Przywódcą bandy rzezimieszków był również żyjący w XVII wieku Petrovský, który pojawia się we frazeologizmie *koukat/hledět jako Petrovský/Petrovští/loupežník* ‘wyglądać ponuro’.

Inną legendarną postacią jest słynący z wielkiej siły Bivoj, który – jak głoszą legendy – za schwytanie wielkiego i niebezpiecznego dzika w nagrodę pojął za żonę jedną z córek legendarnego władcy Kroka. W języku czeskim imię Bivoj jest synonimem niezwykle silnego mężczyzny [por. (*být*) *silný jako Bivoj*], ale oznacza również ciemne piwo o aromacie czekoladowo-kawowym. Co ciekawe, w Czechach istnieje również piwo Krakonoš, które swoją nazwę wzięło od imienia mitycznego gniewnego ducha gór *Krakonoša* (pol. *Karkonosz, Liczyrzepa*), bohatera licznych legend, utożsamianego niekiedy z kultem Światowida<sup>13</sup>. Do wizerunku Krakonoša (przedstawianego jako groźnego, długowłosego i wąsatego mężczyzny) nawiązuje czeski frazeologizm (*být*) *fousatý/mít fousy jako Krakonoš*.

Postacią często kojarzoną z typowym Czechem jest Honza – według niektórych badaczy stanowiący immanentną część czeskiej tożsamości. Honza (zdrobnienie od czes. Jan)

<sup>12</sup> Por. pol. *skrzypiec* ‘rodzaj drewnianej konstrukcji z kołem, która służyła do rozciągania ciała’.

<sup>13</sup> Nazwy czeskich piw często są motywowane nazwiskami lub imionami postaci czeskiej (często regionalnej) historii, bohaterów legend, podań, postaci literackich. Por. np. Strakonický dudák, Duchmaus, Samson, Švejkova desítka (por. Tomanová, 2010).

to jedno z najbardziej popularnych w Czechach imion męskich. Jest to również postać literacka wyrastająca z tradycji i motywów europejskich, pojawiająca się w utworach różnych epok historycznych. Wśród czeskich baśni można odnaleźć wiele takich, które opowiadają o prostym wiejskim chłopcu, wyruszającym z domu w świat – czasem w poszukiwaniu lepszego życia, czasem w poszukiwaniu przygód. Honza często jest nazywany leniwym i głupim, ale bliższa analiza pokazuje, że potrafi wykazać się zadziwiająco zdrowym rozsądkiem oraz życiową mądrością. Mądrość i spryt pozwalają mu przezwyciężać przeciwności losu, a także przeszkody, pojawiające się na jego drodze. Potwierdza to w swojej pracy Veliká (2011), która udowadnia, że wprawdzie „czeski Honza” w powszechnym odbiorze jest stereotypowym uosobieniem Czecha (dobrodusznego, niezbyt rozgarniętego, czasami przesadnie odważnego), ale w różnych interpretacjach może być głupi, przebiegły lub odważny. W czeskich bajkach Honza jest ucieleśnieniem dobroci, dowodem na to, że szczęście sprzyja tym, którzy mają dobre serce i są uczciwi. Imię to występuje jako nacechowany kulturowo element licznych związków frazeologicznych, w których utrwalił się stereotypowy i negatywny obraz Honzy, odnoszący się do jego niefrasobliwości i naiwności, por. np. *(být jako) hloupý (český) Honza, být/tvářit se jako hloupý (český) Honza* ‘sprawiać wrażenie głupiego, naiwnego i prostego człowieka’, *smát se/usmívat se/koukat jako Honza na jelito // smát se jak hloupý Janek/Honza* (pol. *śmiać się jak Filip na jelito // śmiać się jak głupi do sera*), *chodí jako Honza vrtaný* ‘jest nieuważny, roztargniony’, *stát jako Honza u boudy* ‘stać i patrzeć się bezmyślnie przed siebie’, *koukat jako Honza otevírací/s otevírací hubou* – pol. *stać z otwartą buzią*. Trzeba podkreślić, że wbrew pozorom Honza nie jest typowo czeską postacią, ale w wielu kulturach europejskich ma swoich mniej lub bardziej zbliżonych „braci”, por. np. słowacki *nebojačný Janek*, polski *głupi Jaś*.

## 6. WSPÓŁCZESNY BOHATER – CZYLI KTO?

Niegdyś etosy rycerskie są dziś słabo widoczne, można je spotkać w niektórych filmach, komiksach, w kodeksach etycznych wybranych grup społecznych. Dawni bohaterowie zostali uwspółcześnieni. Ich wizerunki pojawiają się m.in. na czeskich banknotach, gdzie tradycyjnie oprócz nominału oraz wielu różnego rodzaju zabezpieczeń znajdziemy symbole odnoszące się do czeskiej państwowości, wyjątkowych miejsc oraz wybitnych postaci czeskiej historii i kultury. Odnajdziemy tu wizerunki już wspomnianych Karola IV Luksemburskiego (100 Kč), Jana Amosa Komenskigo (200 Kč), Františka Palackiego (1000 Kč), prezydenta Tomáš Garrigue Masaryka (5000 Kč), prekursora nowej czeskiej prozy Boženy Němcovej (500 Kč) czy czeskiej śpiewaczki operowej Emmy Destinovej (2000 Kč)<sup>14</sup>. Od nazwisk tych postaci utworzono potoczne nazwy banknotów, stąd w czeskim języku potocznym funkcjonują *destinka/emička, amos, boženka, palacký, masaryk/tomášek/garyk* czy *karlik*.

<sup>14</sup> Kdo je kdo na našich bankovkách – Česká národní banka. <https://www.cnb.cz/cs/bankovky-a-mince/bankovky/kdo-je-kdo-na-nasich-bankovkach/> (dostęp: 03.01.2025 r.).

Przemiany cywilizacyjne i rozwój kultury konsumpcyjnej spowodowały powstanie nowego rodzaju postaci nazywanych idolami. Dzięki środkom masowego przekazu i intensywnym działaniom promocyjnym idole są tworzeni niemal taśmowo, ale okres ich popularności medialnej bywa dość krótki. Nie dotyczy to tzw. gwiazd i superidoli jak Karel Gott czy Helena Vondráčková, którzy od lat cieszą się niesłabnącą popularnością i na swoją popularność zapracowali ciężką pracą oraz niekwestionowanym talentem. Jak słusznie konstatuje Mołęda-Zdziech (2013, s. 221), „Gwiazdę na tle celebryty wyróżnia sława, a nie popularność. Sława, podobnie jak w przypadku bohatera (czy świętego), jest długotrwała i zasłużona”. Gwiazdy – niczym bohaterowie – dla wielu ludzi stają się wzorami do naśladowania a ich imiona, nazwiska często są źródłem wielu czeskich neologizmów (por. *Gottam*<sup>15</sup> ‘Pilźno’ – miejsce narodzin Gotta, *gottika*<sup>16</sup> ‘okres kariery scenicznej Gotta’, *helenka* ‘starsza kobieta dbająca o swój młody wygląd’).

Współczesne jednostki z antroponimami mają nieco inny charakter. Brak nowych wielkich bohaterów sprzyja wymyślaniu nowych. W epoce tzw. kultury masowej niegdysiejszych bohaterów zastępują często aktorzy, przedstawiciele popkultury oraz celebryci – czyli ludzie znani z tego, że są znani. Pojawianie się tych ostatnich jest raczej odpowiedzią na skomercjalizowane oczekiwania, natomiast bycie celebrytą nie wymaga żadnego możliwego do określenia talentu (por. Szpunar, 2023). Brak im typowych dla bohaterów atrybutów – ich sława opiera się nie na rzeczywistych dokonaniach, osiągnięciach, ale na fakcie bycia znanym i obecnym w środkach masowego przekazu, czyli na ekspozycji medialnej. Nie stoją za nimi wielkie czyny, ich rola polega na dostarczaniu radości, rozrywki. Tym samym zainteresowanie medialne staje się bardziej istotne od wartości, które poszczególne osoby sobą reprezentują. Są oni bardziej bohaterami wykreowanymi niż faktycznymi.

Przedstawiciele popkultury przyciągają więc zainteresowanie dzięki określonym zachowaniom, cechom charakteru czy wyglądowi. Jednym z najbardziej znanych przykładów jest aktorka Jitka Čvančarová, której biust stał się źródłem wielu mocno niewybrednych neologizmów (por. *čvančarozy*, *čvančary*), aktorka i piosenkarka Dagmar (Dáda) Patrasová, którą krytykuje się za skłonność do nadużywania alkoholu (por. *patrasa*, *mít žízeň jak Dáda zbourat se jak Dáda*, *zpatrasit se*) czy Dalibor Janda, piosenkarz, autor tekstów i kompozytor, którego walory fizyczne są często komentowane przez internautów (*daliborat*, *jandakonda*, *dalibor*). Źródłem inspiracji są również czescy sportowcy, m.in. Milan Baroš (Czesi często podkreślają jego wulgarny stosunek do ludzi i autorytetów, por. *barošovat*) czy David Limberský (ze swoją nieumiejętnością zarządzania finansami, por. *zlimbovat*).

Nieco inaczej wygląda sytuacja polityków, którzy dokładają wszelkich starań, by zapisać się w ludzkiej wyobraźni, chcą być zapamiętani jako sprawni menadżerowie, kreatorzy rzeczywistości, polityczni zwycięzcy, jednym słowem bohaterowie. Oczywiście znajdziemy wśród nich tzw. celebrytów politycznych, którzy nie wykazali się

<sup>15</sup> Por. ang. *Gotham City* – fikcyjne miasto, znane jako siedziba *Batmana*.

<sup>16</sup> Por. czes. *gotika* ‘gotyk’.

niczym istotnym. Wiedzą, jak przyciągnąć uwagę, jak grać na emocjach wyborców, jak wyróżnić się z tłumu. Badania pokazują, że czeskim politykom daleko do bohaterów i wśród swoich wyborców w większości budzą konotacje dalekie od pożądanych (por. Korbut, 2022), co potwierdza analiza internetowego słownika Čestina 2.0. Czesi w niewybredny sposób oceniają określonych polityków – ich zachowanie, sposób ubierania się, poglądy czy wygląd zewnętrzny. Najczęstszymi bohaterami internetowych komentarzy są: Andrej Babiš, Václav Klaus, Miloš Zeman, Roman Prymula, Tomio Okamura oraz Václav Havel. Wśród neologizmów motywowanych nazwiskami (lub imionami) tych polityków znajdują się przede wszystkim określenia ich zwolenników (por. np. *babišmen*, *babiška*, *pitomiovec*, *zemandrtálec*, *mimozeman*, *prymulovka*, *havelbába*, *havloid*), przezwiska samych polityków (*pitomio*, *milosevič*, *Mštiloš*), nazwy ideologii, poglądów (*kalusismus*, *babišismus*, *okamurismus*), zachowań charakterystycznych dla danego polityka (*zemanovská viróza*, *blokkamura*) czy nazwy miejsc (*Havlák*, *havletišť*, *Václavák*, *mišošovka*).

## 7. PODSUMOWANIE

Jak wykazano w niniejszym tekście, pytanie o istnienie i rolę bohaterów jest pytaniem z natury swojej wieloaspektowym, a same definicje bohatera są z gruntu kontekstualne i istotnym czynnikiem jest środowisko, w którym powstały i w którym są stosowane. Dominujący kanon narodowy, odbijający się wyraźnie w prezentowanym materiale językowym pokazuje, że Czesi w swojej kulturze poruszają się często wokół tradycji wielkich postaci, budowanych przez stulecia mitów narodowych, zarazem jednak potrafią skupić się również na „szarym człowieku”, tzw. Czechaczku.

Walka ze stereotypami jest równie powszechna co utopijna. Analiza zgromadzonego materiału pokazuje, że mamy do czynienia z kilkoma modelami czeskości, budowanymi niekiedy na widocznych opozycjach i sporym przerysowaniu postaci, osobowości. Przedstawieni w niniejszym tekście bohaterowie reprezentują (auto)stereotypowe typy czeskości, kojarzonej nie tylko z szwejkowską beztroską, humorem i pragmatyzmem, „honzová” niefrasobliwością i lenistwem, ale również z odwagą Žižki, siłą i odwagą Bivoja i prawością Havla. Wszyscy oni niosą czytelny komentarz dotyczący czeskiego społeczeństwa i czeskiej kultury – są w nim zarówno mityczni herosi, jak i bohaterowie dnia powszedniego, odważni, ale i tchórzliwi, pracowici i leniwi, prawi i niegodni, autentyczni i wykreowani.

Uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że dawni bohaterowie – Szwejk, Dalibor, Žižka – nie są dla współczesnych Czechów atrakcyjni. I choć w XX wieku narracja o dobrym wojaku Szwejk, nie tylko w Czechach, ale również poza nimi, urosła do rangi czeskiego symbolu narodowego i stała się istotnym elementem kreującym powszechne wyobrażenie o czeskiej tożsamości, dziś Szwejk, wyposażony w uniwersalne cechy, takie jak poczucie humoru czy spryt, jest coraz mniej inspirujący dla młodych pokoleń.

Nawiązanie do bohaterskich wartości jest w języku czeskim wielokrotnie wykorzystywane. Analizowane w pracy osobowe nazwy własne odznaczają się sporą aktywnością

w budowaniu różnego rodzaju jednostek leksykalnych, co stanowi potwierdzenie tendencji ogólnojęzykowych. Czeskie frazeologizmy z antroponimami mają w języku długą tradycję i choć dziś używane są coraz rzadziej (niektóre z nich, mocno osadzone w minionych realiach, nie wytrzymały próby czasu i dziś funkcjonują głównie jako hasła słownikowe o charakterze nieinkluzywnym). To ich motywacja wciąż dla wielu Czechów jest czytelna. Dawnych bohaterów zastąpili nowi, idole popkultury i celebryci, ale znakomita większość Czechów ma wciąż świadomość kim był Jan Žižka, Emil Zatopek czy František Palacký. Jak udowadnia Piela (2015, s. 85), „związki, które przetrwały do naszych czasów, dowodzą, że język jest tworem konserwatywnym, przechowującym historyczne znaki i ich formy”.

Współcześnie zmienia się sposób myślenia o bohaterach. Nie są jak kiedyś bogami, istotami nadprzyrodzonymi, heroicznymi wojownikami. Teraz cechą kreującą bohatera jest charyzma. Współcześni bohaterowie są medialnymi kreacjami tak samo jak spektakl (publiczny), którego są częścią. Odzwierciedlają określone typy i role społeczne, co pokazała analiza zgromadzonego materiału językowego. Nowe jednostki leksykalne są odbiciem nowych realiów, rzeczywistości, która zmienia się wraz z językiem. W języku – jak w otaczającym nas świecie – dokonuje się nieustanna selekcja. Jedne słowa giną, w ich miejsce powstają nowe, których treść, ekspresja, obrazowanie są lepiej dopasowane do zmieniającej się rzeczywistości. Tak, jak lepiej do niej są dopasowani nowi bohaterowie. Politycy, celebryci, przedstawiciele popkultury to bohaterowie stworzeni na miarę naszych czasów, swoim zachowaniem oddający zmiany zachodzące w kulturze i społeczeństwie. Często czują się wyjątkowi i uprzywilejowani. Czy jak przystało na bohaterów inspirować swoim zachowaniem, czy są silni, empatyczni? Jak pokazują przywołane przykłady – niekoniecznie, przynajmniej nie wszyscy. Dawniej droga do bycia bohaterem niejednokrotnie była pełna przeszkód do pokonania. Dziś znanym można zostać bardzo szybko i bez specjalnego wysiłku.

#### BIBLIOGRAFIA

- Bartkowski, J. (2018). Polska tradycja etosowa – różnorodność zdominowana przez romantyzm. W: J. Szomburg, M. Wandałowski (red.) *Polskie etosy regionalne i ich znaczenie z perspektywy ogólnonarodowej* (s. 47–51). Gdańsk: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. <https://www.kongresobywatelski.pl/wp-content/uploads/2018/10/wis-82-polskie-etosy-regionalne-i-ich-znaczenie-z-perspektywy-ogoln narodowej.pdf> (dostęp: 03.12.2025 r.).
- Ciszewska, W. (2020). Supermen czeskiej kultury – Jára Cimrman. W: D. Rode, M. Składanek, M. Ożóg (red.), *Sztuka ma znaczenie* (s. 185–199). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Chrzanowski, T. (1993). Obraz brata Czecha w sercu brata Lecha. *Więź*, 2, 117–123.
- Gierowski, P. (2018). Jára Cimrman, geniusz urojony? Kilka uwag o najwybitniejszym Czechu i czeskiej tożsamości narodowej. *Bohemistyka*, 4, 361–377.
- Holý, J. (2001). *Malý český člověk a velký český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- jas, Radovanovič, D. (2016). *Největší národní hrdinové? V anketě vedou Hus, Masaryk a Havel*. <https://temata.rozhlas.cz/nejvetsi-narodni-hrdinove-v-ankete-vedou-hus-masaryk-a-havel-8154240> (dostęp: 05.01.2025 r.).
- Korbut, J. (2022). Havlův guláš – czyli o nowych neologizmach motywowanych nazwiskami czeskich polityków (na materiale Czeszczyzny 2.0.). *Studia Slavica*, 26(1), 19–36.
- Kovařík, M. (2016). Czeski bohater narodowy, geniusz wielbiony przez tłumy. Dlaczego świat nie zna Járy Cimrmana?. <http://nj24.pl/czeski-bohater-narodowy-geniusz-wielbiony-przez-tlumy-dlaczego-swiat-nie-zna-jary-cimrmana/> (dostęp: 05.01.2025 r.).
- Labischová, D. (2013). Češi, Slováci a jejich sousedství: Identita – Stereotyp – Historické vědomí. *Civilia*, 4(2), 14–32.
- Měšťan, A. (1995). Czeski stereotyp Czechów a czeski stereotyp Polaków. W: T. Walas (red.), *Narody i stereotypy* (s. 35–42). Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Mętrak, M. (2012). Czeski Superman – popkulturowe adaptacje legendy miejskiej o Péráku. W: G.P. Bąbiak, J. Królak (red.), *Polsko-czeskie tropy kulturalne w XX wieku* (s. 193–212). Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Mołęda-Zdziech, M. (2013). *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*. Warszawa: Difin.
- Patočka, J. (1997). *Kim są Czesi?* Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Piela, A. (2015). Antroponimy jako komponenty związków frazeologicznych. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 3705. *Język a Kultura*, 25, 73–88.
- Sedlák, V.J. (1944). Nouze naučila Dalibora housti. *Naše řeč*, 28(8), 180–184.
- Szpunar, M. (2023). Gwiazda, idol czy celebryta? Hiperobecność muzyków popkulturowych. *Transformacje*, 1(116), 129–142. [https://www.magdalenaszpunar.com/\\_publikacje/2023/Gwiazda\\_Szpunar.pdf](https://www.magdalenaszpunar.com/_publikacje/2023/Gwiazda_Szpunar.pdf) (dostęp: 02.12.2025 r.).
- Škápíková, J., Petáková, H., Moravec, D. (2014). *Kouká jako babinskéj*. <https://dvojka.rozhlas.cz/kouka-jako-babinskej-7602619> (dostęp: 03.01.2025 r.).
- Tomanová, M. (2010). *Názvy českých piv*. Praca dyplomowa. [https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/32218/DPTX\\_2010\\_1\\_11410\\_0\\_76654\\_90434.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/32218/DPTX_2010_1_11410_0_76654_90434.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (dostęp: 26.01.2025 r.).
- Vico, G. (1966). *Nauka nowa* (tłum. T. Jakubowicz). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Veliká, A. (2011). *Hrdina evropské lidové pohádky. Analýza textů z českých zemí, Slovenska, Německa a Rakouska s hlavní postavou Jan/Honza/Hans*. Disertační práce. Brno: FF MU.
- Votruba, A. (2009). *Václav Babinský – život loupežníka a loupežnická legenda*. Praha. Libri.
- Zabłocki, M. (2019). *To nie jest raj. Szkice o współczesnych Czechach*. Gliwice. Helion.

#### WYKAZ ŹRÓDEŁ

- Čermák, F. (red.) (2009). *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. T. I–IV. Praha. Leda.
- Čeština 2.0 – Slovník, který tvoříte vy (cestina20.cz) (dostęp: 1–15.12.2025 r.).
- Flajšhans, V. (2013). *Česká přísloví. Sbírka přísloví, průpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku*. Olomouc: Univerzita Palackého.

- Havránek, B. (red.) (1960–1971). *Slovník spisovného jazyka českého*. T. I–IV. Praha: Academia
- Kdo je kdo na našich bankovkách. Česká národní banka*. <https://www.cnb.cz/cs/bankovky-a-mince/bankovky/kdo-je-kdo-na-nasich-bankovkach/> (dostup: 03.01.2025 r.).
- <https://sjp.pwn.pl/slowniki/bohater.html> (dostup: 26.08.2025 r.).
- <https://wsjp.pl/haslo/podglad/49275/bohater> (dostup: 26.08.2025 r.).
- Jirásek, A. (1989). *Stare podania czeskie*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Ježková, A., Fučíková, R. (2010). *Staré pověsti české a moravské*. Praha: Albatros.
- Müllerová, A. (2010). *Velká kniha přísloví*. Praha: Plot.
- Největší Čech – iVysílání | Česká televize (ceskatelevize.cz) (dostup: 12.08.2024 r.).
- Orłós, T.Z., Hornik, J. (1996). *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*. Kraków: UNIVERSITAS.
- Sedláček, A. (1898). *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*. Praha: Ottovo nakladatelství. <https://ndk.cz/view/uuid:a5c680c0-00a0-11dd-8e82-000d606f5dc6> (dostup: 02.12.2025 r.).
- Zaorálek, J. (2001). *Lidová rčení*. Praha: Academia.

### Czech heroes in language and culture

Keywords: hero, god, celebrity, idol, authority.

### ABSTRACT

This article focuses on the issue of Czech heroes in language and culture. Where did the heroes come from? Are they real or maybe just created? Can we find their traces in the Czech language? These are just some of the questions that the author of this text is trying to answer. The starting point of this article was the definition of the hero, with particular respect to its multi-contextual and multi-faceted references. The author presents the profiles of these heroes of Czech history, who are not only engraved in people's memory but also in the Czech language. It is emphasized that heroes, legendary figures, are important, because they embody the hopes, aspirations, values and longings of their admirers; very often they affect the Czech sense of belonging, and some of them have influenced and continue to shape the course of Czech history. Heroes often become the embodiment of characteristics often attributed to the Czech people, and are the object of numerous linguistic references. The vast majority of the collected anthroponyms is very active in creating new lexical units, especially phraseology. Phraseologisms presented in this work are not only an expressive and flexible way of illustrating and commenting on reality, but each character (each of the heroes) is an exemplification of specific social types and roles. Recent neologisms (motivated by the name/surname of politicians, celebrities, and pop culture figures) show the richness and creativity of the imagination of contemporary Czechs, and how the modern concept of the hero is changing. Civilization changes, and a crisis of traditional values changed the perception of a hero, which ranges from a heroic figure to an idol, or celebrity: often a "product" of modern Czech consumer culture and a deliberate media creation, rather than a real and authentic image.